

MOHOS MÁRTA*

Az orvos iránti hála kifejezésének néhány írott és tárgyi emléke a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár gyűjteményeiben – Paraszolvencia egykor és ma

Előadásunk egy orvostörténeti szakgyűjtemény sajátos szempont szerint kiválasztott tárgyegyüttesét mutatja be. A gyűjteménycsoport orvosok, gyógyszerészek, ápolók személyes relikviáit, egyesületek, gyógyító intézmények emlékanyagát foglalja magába. Az emléktárgyak közül azokat emeltük ki, amelyek a gyógyító ember iránti tisztelet, megbecsülés, hála és köszönet kifejezői. Tulajdonképpen összetett információkat, gondolati és érzelmi tartalmat hordozó ajándékok, melyek üzenetei a mindenkori társadalmi élet részét képezik. Témánk sokrétű és időtlen: az orvosi tevékenység értékelése, a „jó orvos” fogalmának kialakulása, az elismert orvosok alakjának megörökítése, a gyógyító tevékenység javadalmazása, az ellenszolgáltatás elfogadásának, mértékének morális kérdései.

Az orvosi tevékenység értékelésére idézzük Galénosz (i. sz. 130–200) „*A jó orvos filozófus is*” c. intelmét, amelyet Magyar László András jóvoltából az Orvosi Hetilap 1994. 44. számában olvashattunk első ízben magyarul. Galénosz elítéli azokat, akik a gazdagságot többre becsülik az erénynél, s mesterségüket nem az emberek érdekében, hanem nyereség végett művelik. Nem lehet ugyanis egyszerre meggazdagodni és e nagyszerű tudománnyal is foglalkozni. „...mert sajnos épp elég gazembert láthatunk, aki oly pénzsóvár, hogy inkább méregkeverőnek, mint orvosnak tartható.”

Az időben nagyot ugorva, megemlítjük Horvát József fordítását, mely Pesten „*Az orvos mint házi-barát*” címmel látott napvilágot (1829). (Szerzője dr. Frank Lajos Fridrik.) Mivel testi egészség nélkül senki sem élhet kedvére, reguláit azoknak ajánlja, „akik orvosi segítségre szert nem mindjárt tehetnek”. Előbeszédében fontosnak tartja megjegyezni, hogy „nem alacsony nyereségvágy, hanem hivatala, s használni kívánó igyekezete indítás arra, hogy célszerű tanácsokat adjon az egészség hanyatlásakor”. E két kiragadott írásos forrás egyértelműen jelzi, hogy a gyógyító tevékenység, az orvoslás már az elmúlt korokban is gyakran negatív képzettársítást váltott ki anyagi vetülete miatt. Képzőművészeti tükröződései, az ún. „haláltánc” fogalomkör allegorikus ábrázolásai is erre utalnak. Esetenként az orvos személye Isten, Angyal, védelmező mozdulatú Ember, vagy éppen Ördög, vagy a Kaszás legjobb barátja, vagy az uzsorással, a végrehajtóval, a temetkezési vállalkozóval együtt az ember életének „ellenérdekeltje”. Irodalmi példával élve: „Gyilkos abszurditás, hogy az orvos abból él, ami ellen küzd”. (G. B. Shaw: *Az orvos dilemmája.*)

Ugyanakkor hasonlóképpen, korokon átívelően jelentkezik az igény a morális megbecsülés

* Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 1013 Budapest, Apród utca 1–3.

magánemberi és hivatalos, állami kifejezésére, az elismerést kiváltó orvosi teljesítmény jutalmazására, megörökítésére. Soroljunk néhány példát: *Paracelsust* (1493–1541) többek között *Holbein, Rubens* is megfestette. Orvosokról szobrokat mintáztak, gyógyító intézményeket, utcákat neveztek el a tisztelet jeléül. Nemcsak a képzőművészet szolgál bizonyítással, hanem az irodalom is. *Genersich Antal* (1842–1918) professzorról, aki a múlt század végén, a századelőn a Kórbonctani Intézet igazgatója volt, *Csáth Géza* írt portrénovellát, melyben a nagybetűs Emberségnek állít példát. *Füst Milán* emlékezéseiben *Genersich* munkaszeretetét örökíti meg szép sorokban. *Krúdy Gyula Jósza András* „vidékszerte” elismert orvosi tevékenységét dicséri.

A hivatalos, állami méltánylásról szólva megemlíthetjük *Csorba József* orvosdokort, aki 1829-ben Pesten kiadta *Hygiastika* c. könyvét. Gyógyító, megelőző tevékenységéért *I. Ferenc* császár, magyar királytól nemességet kapott. Tudomásunk szerint ez volt az utolsó ún. donációs nemesség, amely nemcsak címmel, hanem földbirtokkal is együtt járt. A már említett *Genersich* professzor is nemességet kapott a királytól. Részt vett Kolozsvár csatornázásának irányításában, s ezért a városból „tiszteletbeli főorvos” címet kapott.

Áttérve a tárgyi emlékekre, szólnunk kell a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igen gazdag numizmatikai gyűjteményében lévő emlékérmekről, díjérmekről, jutalomérmekről. Kiemelünk néhányat:

A *Bókay János* (1858–1937) gyermekorvos iránti köszönet kifejezője *Reményi József* 1924-ben alkotott bronz öntvény érme, melynek felirata: *Bókay bácsinak a meggyógyított gyerekek*.

Tanítványok, professzoruk iránti megbecsülését fejezi ki az 1955-ben készült *Batizfalvy János professzor úrnak hálás tanítványai* feliratú érem (k.: *Madarassy Walter*). A nőgyógyász professzor (1895–1960) a szegedi egyetemen oktatott.

Lampé László (1929–) szülész, nőgyógyász a *Debreceni Női Klinika igazgatója 65 éves* feliratú emlékérmét kapott 1994-ben (k.: *Györfi Sándor*).

1992-ben alapította a népjóléti miniszter a *Batthyány-Strattmann László* (1870–1931) díjérmét (k.: *Kampfl József*).

A *Krompecher Ödön* (1870–1926) pathológus professzor jutalomérmét az eredményes rákel- lenes munkáért adják (k.: *Lapis András*).

Vizsgálódásunk további tárgyai a már említett emléktárgyak társadalmi, morális viszonyokat, emberi kapcsolatokat, viszonyulásokat kifejező dokumentumai. Stílusuk kort jelző, az emberek ízlésvilágának, eszményeinek, érdeklődésének, s természetesen anyagi helyzetüknek tükröi. A neves személyek emléktárgyai a magyar kultúrtörténet sajátos értékei. Van közöttük megvásárolt kész- termék, használati tárgy, illetve alkalomra készített dísz tárgy. Felirataikban esetenként az aján- dékozók megörökítik nevüket, megfogalmazzák a megajándékozotthoz fűződő kapcsolatukat.

Bemutatunk néhány, a gyakorló orvoslásra, a mindennapi gyógyító tevékenységre közvetle- nül utaló emléktárgyat:

Nemrégiben, a *Balassa János Kórház* (volt *Pajor Szanatórium, Vas u.*) megszüntetésekor egy 15 cm×15 cm-es ezüst emléktáblával gyarapodhattunk, mely a mütő falát borító csempék egyike- ként volt a falban elhelyezve. A mütősök közlése szerint az eredeti aranyozást a kémiai anyagok lemarták a táblácsról. Felirata: *Dr. Hüttl Hümér professzornak a Pajor szanatóriumában végzett 10 000. műtete emlékére. Bp. 1928. ápr. 23. Hüttl professzor* (1868–1940) főleg a hazai sebészetben fejtett ki kiváló tevékenységet. Gyomorvarrógépe nagy nemzetközi elismerést szerzett.

Noszkay Aurél (1900–) aranyozott sebészszikéje bársony tokban. Nyelének egyik oldalán fel- irat: *Noszkay Aurél Professzor Úrnak 60. születésnapjára. Tanítványai* (Bp. 1960.). A nyelv másik oldalán 13 név olvasható. A megajándékozott: állami díjas (1965) urológus, az uréter és a prosztata sebészetre, az urológiai röntgenvizsgálatra, az urológiai érzéstelenítésre vonatkoztak kutatásai.

Navratil Imre professzor úr jubileumára hódoló tisztelettel dr. Némái József. A bőrrel bevont, belül piros selyemmel és bársonnyal bélelt dobozban gégeszeti műszer van elhelyezve. *Navratil Imre* (1834–1919) gégeszűkület-tágítót szerkesztett, a gégessebészet kiváló alakja.

Balassa János (1814–1868), a magyar sebészet megalapítója *jobb kezét Deák Ferenc faragta fába* (12,7 cm×7 cm). Igen értékes relikviának tekintjük. Alkotója önképzés útján sajátította el a

faragás mesterségét, mely kivételes emlékezőtehetségét és képzelőerejét is megmozgatta. Kehidai otthonában külön műhelyt rendezett be magának, később, Pesten is szeretett apró szobrokat készíteni. Faragványai nagy részét elajándékozta barátainak, tisztelőinek, ami nála az érzelmeket rejtetten közölt személyes kapcsolatteremtés egy módját jelentette.

Egy bronzból készült kéz (27 cm×12 cm×10,5 cm) ovális talapzatán körbefutó felirat egy paciens családjának háláját fejezi ki: *Isten áldotta kéz, fiam megmentője Winternitz professzornak. K. R. 1937. II. 11. Winternitz Arnold (1872–1938) sebész, a tüdősebészet jeles művelője, budapesti kórházi főorvos, majd Pécssett egyetemi tanár.*

Két használati tárgyat mutatunk be: peremén szecessziós virágdíszítésű ezüst tálca (42 cm×28 cm), közepén vésett felirat: *Dr. Bartha Jánosnak, Kolozsvár sz. kir. város főorvosának ötven éves orvosi működése emlékéül. 1904.*

Ezüstözött fémből készült klasszicizáló stílusú asztali tintatartó. A vályú mögött, kiemelkedő emelvényen Pallas Athéne szobra áll. 1910. (40 cm×28 cm). A díszítésben évszám: 1880–1910. Felirata: *Temesvármegye Egészségügyi Bizottsága érdemes jegyzőjének Lendvai Miklós VM. TB. Főjegyző úrnak elismerése jeléül.*

Említünk néhány emlékkoszorút: ág formájú, 3 csiszolt üvegből készült levél, ezüst száron és foglalatban. A levelekben Blaha Lujza kézírásával felirat: *Levelek koszorúból Tauffer Vilmos tanárnak és a változatlan igaz jó barátunk 25 éves jubileumom emlékére. 1900. okt. 22.–1887. okt. 5. – megmentőmnék Splényiné Blaha Lujza (13 cm×23 cm). Tauffer Vilmos (1851–1934), a magyar ginekológia megeremtője, a bábatorvény, a bábászati rendtartás kidolgozója.*

Lovrich József babérkoszorúján 36 ezüst levél és 14 ezüst szárra forrasztott gömb termés látható. Ezüst szalagján: *Orsz. Magy. Bába Egyesület szeretett elnökének születés- és névnapja emlékére az Orsz. Magy. Bábaegyesület.* A leveleken magyar városnevek olvashatók.

Lendvai Józsefhagyatékából származik egy ezüst babérkoszorú aranyozott ezüst szalaggal. Felirata: *Szeretett adjunktus urunknak hálás megemlékezésül III. Bel. I. em. Össz. női betegek. 1936. júl. 6-án.*

Kortörténeti, stílustörténeti forrás a „Munkások a tudományért. Tudósok a munkásokért” akció 1946/47. évi közös munka emlékére adott téglatest alakú figurális díszítésű emlékplakett, *Haynal Imre Prof. Úr és munkatársainak a MÁVAG dolgozóitól köszönet jeléül (32 cm×23 cm). Haynal Imre (1892–1979) belgyógyász, akadémikus.*

Antalóczy Zoltán professzor „Emlékeim a Haynal Klinikáról” c., Intézetünkben elhelyezett kéziratában írja: a Haynal Klinikára kerülésekor megkérdezték tőle, hogy tud-e gépelni, van-e töltőtolla és van-e másodperc-mutatós órája, mert ezek nélkül ott nem végezhet orvosi munkát. „Írógépem persze nem volt. Csak 2–3 év múlva jutottam hozzá egy Hermesz bébi használt svájci kis írógéphez, melyet egy betegől kaptam honoráriumként, miután kerek 1 éven át jártam ki rendszeresen Spöttle Henrik budafoki sajtgyáros lakására, ahol ő félig bénán feküdt.”

Végezetül bemutatunk egy talán véleménymondó, netán kritikus, témánkat karikatúrisztikusan megjelenítő tárgyat: *Kelen Béla (1870–1946) röntgenológus budapesti egyetemi tanár festett gipsz szobrát. A kis köpcös figura hosszú köpenyben van, a kidomborodó hasrészen nyílás látható, mint ha persely lenne (9,5 cm×9,5 cm×23 cm).*

A művelődéstörténeti kutatások beszédes forrásaiból láthatjuk, hogy az indíttatás a gyógyító ember iránti hála kifejezésére nem mai keletű, csak éppen tárgyiasult formája változott. Sokféle viszonylatban tettenérhető: professzor – tanítvány; orvos – orvos; gyógyult beteg, vagy annak hozzátartozója – orvos. A hála, a tisztelet szóban, írásban, tárgyi ajándékban is kifejezhető.

A viszonzásra ösztönző lekötelezettség nemcsak az említet módokon fejezhető ki, hanem az általános értékmérőként használatos pénzzel is. Elérkeztünk a paraszolvencia fogalmához. A témakör kifejtése nem előadásom feladata, de vázlatosan jelezzük a „ma háláját”. Két szótárban találtam a kifejezésre utalást. Az 1992-es Orvosi helyesírási szótár mint szóajánlást említi, az Idegen szavak és kifejezések szótára meghatározza jelentéstartalmát: „Ingyenes szolgáltatásként járó kezelésért az orvosnak juttatott tiszteletdíj, „hálapénz”. Az anyagi juttatás szóbeli kifejezése az idők folyamán „nemesült” – borraivaló, honorárium, tiszteletdíj, hálapénz – főleg az orvosi szakma részéről használatos a paraszolvencia.

Tulajdonképpen a római jogból eredően az ún. római értelmiségi polgár nem kaphatott ellenszolgáltatást szellemi tevékenységéért, mert az lealacsonyította, így a beteg, tisztelete jeléül ajándékot adott a vele egyenrangú partnernek. Szabályozására minden időben törekedtek a jog eszközeivel is.

Az 1837-ben alakult Budapesti Királyi Orvosegyesület (anyaga levéltárunk értékes része) több esetben fellépett azok ellen, akik „hivatásukat vagyonszerző tevékenység miatt elhanyagolják, vagy gyakorlatukat pénzszerzésre használják fel”.

Az 1865. évi pozsonyi orvos vándorgyűlés „Javaslat a közegészségügy és orvosi ügyek rendezésére hazánkban” címmel törvényjavaslatot készített elő, melynek 12. § megfogalmazza, hogy a valódi szegényeket díj nélkül gyógyítsa a hatósági orvos; a magánorvosok díja a szokásos, a kölcsönös megegyezés, s a betegek hálaérzete és módjától feltételeztetik. (22. §.)

Az 1876-os közegészségügyi törvény is kimondja, hogy a magánorvoslás díjazása kölcsönös megegyezéstől függ, peres esetekben szakértők meghallgatásával a bíróság mondja ki mértékét.

A mai helyzet mintegy „előzményeként”, 1947-et idézzük, amikor is a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének kongresszusán a főtitkár *Weil Emil* megállapította: „az egészségügyi alkalmazottak között a borraalórendszer virágzik”. Az oka: „az orvosok fizetése olyan alacsony, hogy rendes megélhetési nívót nem biztosít”.

1957 után a már hálapénznek nevezett jövedelem beszámításával állapították meg az orvosok hivatalos jövedelmét. A közvetlen lakossági finanszírozásra hárult az érdemi kiegészítés.

Az 1972. évi törvény árnyaltan fogalmaz: „Az orvos és az egészségügyi dolgozó az állami egészségügyi szolgálat keretében nyújtott ellátásért anyagi vagy más előnyt nem kérhet.” Kialakult az új szokásrend: kérés nélkül, utólag elfogadható.

A 70-es évek végén, a 80-as évek elején komoly vita folyt a sajtóban a hálapénzről. Az etikai, közgazdasági, szociológiai, szociográfiai, pszichológiai aspektusú témához több oldalról is hozzászóltak. Néhányat idézünk: „Az 50-es évek voluntarizmusa a felelős elsősorban a hálapénz kialakulásáért.” (*Levendel László* tüdőgyógyász professzor.)

Magyar Imre belgyógyász professzor: „A hálapénz nem-kívánatos elterjedésének nézetem szerint a gyógyulni vágyó beteg a fő oka. Az orvost viszont elégtelen anyagi megbecsülése készíti az együttműködésre.” (Az orvos és a beteg, 1983. 140. o.)

Petschnig Mária Zita közgazdász: a beteg a piac törvényeihez igazodva többet ad a jó áruért. „Az USA-ban, a nyugati országokban nincs, mert az orvosok a legjobban fizetettek, sokirányú kontrolljuk van, a felelősségrevonás következménye egy életre meghatározó lehet.” (*Blasszauer Béla* jogász, orvosetikai tanár.)

1995-ben a Kórházszövetség akkori elnöke, *Mikola István* egy szakmai konferencián így vélekedett: „Az egészségügyben mindenféle változás elképzelhetetlen a nyomorúságos bérhelyzet rendezése nélkül.”

A felvázolt sokrétű, időtlen témát kimeríteni, a felmerülő problémákat megoldani nem tudjuk, de súlyos, morális, gondolati vonzatait az emocionális emberi oldal hangsúlyozásával oldhatjuk.

„...a pénz azért kell a gyógyítónak,
hogy ne kelljen pénzért gyógyítania”
(*Németh László*: Levél egy negyedéveshez)

Az orvos felelősségteljes munkáját igazolóan álljanak itt *Áprily Lajos*: „Műtét” című versének szép sorai:

„... Fekszem a műtőasztalon,
mélyül a perc, mintha sűrítve élném.
Az orvos megnő, sorsos, hatalom,
s életem ott remeg a kése élén.”